

APŽVALGA

NAUJOS DISERTACIJOS

APGINTA FILOSOFIJOS MOKSLŲ DAKTARO DISERTACIJA

Maskvoje, Visuomeninių mokslų akademijoje prie TSKP CK, filosofijos mokslų daktaro disertaciją apgynė žinomas respublikos visuomenės veikėjas, publicistas, Vilniaus Valstybiniame pedagoginiame institute e. prof. p. filosofijos mokslų kandidatas Genrikas Zimanas. Disertacijos tema — „Nacijų vystymasis ir suartėjimas socializmo ir komunizmo statybos sąlygomis“¹. Joje aptariamos nacijos teorijos ir nacionalinės politikos naujausios koncepcijos, pateikiami jų apibendrinimai, iškeliamos spęstinos problemos.

Disertacijos įvade pažymima, kad daugianacionalinės tarybinės liaudies susiformavimas yra TSRS ekonominio, politinio bei kultūrinio gyvenimo rezultatas, pasiektas proletarinio internacionalizmo ideologijos bei lenininės TSKP nacionalinės politikos dėka. Tai reikšmingas pasaulinis istorinis faktas, patraukiantis šiandieninio pasaulio tautų darbo žmonių dėmesį. Ypatingo susidomėjimo susilaukia „tolesnio tarybinės liaudies vystymosi bei jos susitelkimo augimo dėsningumai socialistinių nacijų kelyje į visišką vienybę“². Del to suprantamas ir platus šių problemų tyrimas tarybinių teoretikų kūrinuose. Ypač intensyviai nacionalinių santykių raida pradėta tirti po TSKP XXII suvažiavimo. Daugelis teoretikų vis labiau specializuojasi, gvildendami atskirus šių santykių plėtojimosi aspektus.

Tačiau, pažymi autorius, tebėra dar labai daug neišaiškintų ir net visiškai nenagrinėtų klausimų. Mažai gvildentos problemos, liečiančios tolimesnio nacijų suartėjimo proceso esmę, šio proceso dinamiką bei dėsningumus. Platesnių tyrimų laukia nacijų visuomeninės sąmonės raida, klasinių ir nacionalinių interesų santykis, taip pat ir partijos nacionalinės politikos turinys. Šių problemų nagrinėjimui ir yra skirta disertacija. Autorius siekė „giliau išnagrinėti marksizmo-leninizmo klasikų darbus nacionalinių santykių klausimais“³, rėmėsi V. Lenino veikalais, kurie „yra svarbiausias idėjinis-teorinis visos disertacijos pagrindas“⁴.

Pirmojoje disertacijos dalyje („Nacija kaip socialinė-etninė bendrija“) aptariami kai kurie nacijos marksistinės teorijos klausimai, pirmiausia pabrėžiant socialinių-politinių bei ekonominių veiksnių svarbą nacijos atsiradimui ir vystymuisi. Laikydamasis požiūrio, kad nacija yra „socialinė-etninė bendrija, atsirandanti tuo metu, kai griūva feodalizmas ir kyla buržuazija“⁵, autorius plačiai analizuoja nacijos formavimosi sąlygas ir nacijos požymius, kaip susijusias, bet kartu ir neleistinas sutapatinti kategorijas. Pavyzdžiui, valstybė, nors

¹ Disertacijos pagrindu 1968 m. buvo išleista monografija „Per sukletėjimą į vienybę“.

² Г. О. Зиманас, Развитие и сближение наций в условиях строительства социализма и коммунизма, автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философских наук, Москва, 1970, стр. 3.

³ Ten pat, p. 4.

⁴ Ten pat, p. 5.

⁵ Ten pat, p. 6.

ir gali būti labai svarbus nacijos formavimosi sąlygų komponentas, nelaikytina nacijos požymių, nes gali gyvuoti nacijos, kurios „dėl eilės priežasčių dar nesukūrė savo valstybės“⁶. Disertacijoje plačiai aptarti reikšmingiausios nacijos formavimosi veiksniai: nacionalinė kultūra, kurios priešingus polius — darbo žmonių kultūrą ir eksploatatorių kultūrą — jungia dialektinė vienybė; savo priklausymo tam tikram nacionaliniam kolektyvui supratimu pasireiškianti nacionalinė sąmonė (ją autorius laiko nacijos visuomeninės sąmonės dalimi) ir kt. Analizuodamas nacijos požymius, autorius nurodo, kad „vieną naciją nuo kitos gali skirti ekonominių ryšių vystymosi savitumas, kalba, teritorija, nacionalinė kultūra, visuomeninė sąmonė, bet šie skirtumai gali išryškėti, ne tik lyginant vieną ar kitą konkretų požymį, bet pirmiausia — šių požymių visumą, jų tarpusavio ryšį ir sąveiką“⁷.

Skirtingų požymių akcentavimas anaipol neprivalo užgožti nacijų kalbos, ekonomikos bei kultūros bendrybių gausėjimo, plečiantis tarpnacionaliniams ryšiams. Disertacijoje daug vietos skiriama proletarinio internacionalizmo ideologijai, kuri skatina socialistinę internacionalizaciją.

Sios ideologijos esmės ir principų nagrinėjimui skirtas antrasis disertacijos skyrius, kuriame plačiai svarstomi marksizmo klasikų teiginiai, pastarųjų metų pasaulinio komunistinio judėjimo dokumentai, analizuojamas praktinis proletarinio internacionalizmo principų realizavimas partijos politikoje.

Aptardamas principus, kuriais vadovaujasi proletarinio internacionalizmo ideologija, autorius plačiau nagrinėja vieną iš jų — būtinumą nacionalinius proletariato interesus pajungti jo klasiniams interesams.

Trečiasis disertacijos skyrius — „Nacijų suartėjimo socializmo ir komunizmo statybos procese esmė“ — ištiesai nagrinėja nacijų suartėjimo sąvokos turinį. Pažymima, kad nacijų suartėjimo procesas reiškiasi tarpusavio supratimo, draugystės ir brolybės stiprėjimu, bendrų pažiūrų, moralės ir estetikos normų atsiradimu bei nacionalinio nepasitikėjimo ir priešiško įveikimo.⁸ Šiems nacijos visuomeninės sąmonės sferoje vykstantiems procesams palankų pagrindą sudaro socialistinė visuomenė. Nors nacijų suartėjimo procesas yra neatskiriamas nuo jų suklestėjimo, tačiau būtų neteisinga, pasak autoriaus, nacijų suartėjimo procesą traktuoti vien kaip kiekybinių pakitimų eilę. Naujasis komunizmo statybos etapas rodo ir tam tikrus kokybinius nacijų suartėjimo poslinkius. Žinoma, tai neprivalėtų reikšti idėjinio ir dvasinio gyvenimo bei meninės kūrybos įvairovės sumenkėjimo. Visiška tarybinių nacijų vienybė, apie kurią kalbama partijos Programoje, yra ne kas kita, kaip „toks nacijų suartėjimas, kurio netemdo joks nacionalinis nepasitikėjimas“⁹.

Ketvirtojo disertacijos skyriaus turinį sudaro nacionalinių-specifinių, nacionalinių ir internacionalinių momentų santykio socialistinėje visuomenėje tyrimas. Disertantas kritikuoja žinomą koncepciją, akcentavusią specifinių nacijos ypatybių išskirtinumą, jų nepakartojamumą. Pažymėjęs šios koncepcijos ideologinę reikšmę atitinkamomis istorinėmis aplinkybėmis, autorius kartu pabrėžia, jog joje buvo nepaliestas reakcinių ir progresyvių specifinių-nacionalinių ypatybių klausimas. Gerokai buvęs susiaurintas ir nacijos indeiio į žmonijos kultūros praturtinimą supratimas, nes buvo užmiršta kitų nacijų įtaka. O tai gali sudaryti pagrindą specifinių nacijos ar jos kultūros ypatybių idealizavimui bei absoliutizavimui. „Savo istoriniame vystyme si nacijos daugiau ar mažiau įsisavina kitų tautų pasiekimus materialinių gėrybių gamyboje, politinėje visuomeninio gyvenimo organizacijoje, dvasinių vertybių kūryboje“¹⁰. Sie nacionalinio gyvenimo momentai anaipol nepanaikina tam tikrų jo specifinių ypatybių.

⁶ Ten pat, p. 6.

⁷ Ten pat, p. 10.

⁸ Ten pat, p. 14.

⁹ Ten pat, p. 16.

¹⁰ Ten pat, p. 20.

Penktojo disertacijos skyriaus tema — lenininė nacionalinė politika kaip svarbiausias socialistinių nacijų suartėjimo pagrindas. Čia autorius aptaria „nacionalinio intereso“ sąvoką ir padaro išvadą, kad šis interesas yra „visuma objektyvių poreikių — ekonominių, politinių, kultūrinių,— kurie užtikrina laisvą nacijos gyvenimą ir lygiateisiską vystymąsi kitų tautų šeimoje“¹¹. Pažymima, kad V. Lenino mintys apie jautrų požiūrį į nacionalinius interesus, suvaidinusios tokį didelį vaidmenį, ikispaliniu laikotarpiu ir tuoj po revoliucijos, tebėra aktualios ir dabar. Disertacijoje plačiai aptariama TSKP nacionalinė politika ekonomikos, kultūros ir ideologijos srityse. Šių klausimų nušvietimui skirti šeštas, septintas ir aštuntas disertacijos skyriai. Pastarajame skyriuje plačiai analizuojamas nacionalinių kultūrų vystymasis Tarybų Sąjungoje, pabrėžiant, kad kultūrinis bendradarbiavimas nereiškia nacionalinių ypatybių niveliojimo.

Paskutinis, devintas, disertacijos skyrius — „Atgyvenų įveikimas — svarbus komunistinės visuomenės sukūrimo uždavinys“ — aptaria buržuazinio nacionalizmo esmę ir jo liekanas žmonių sąmonėje. Jame pabrėžiama aktyvios kovos prieš buržuazinę ideologiją reikšmė, analizuojami kovos prieš buržuazinio nacionalizmo liekanas būdai ir priemonės, aptariama Lietuvos KP veikla, auklėjant darbo žmones internacionalizmo dvasia.

Oficialieji oponentai filosofijos mokslų daktarai H. Džunusovas ir I. Camerianas bei istorijos mokslų daktaras K. Navickas ir kiti kalbėjusieji teigiamai įvertino disertanto darbą. Gynimo metu išsivystė gyva ir įdomi diskusija. Visuomeninių mokslų Akademijos Mokslinę tarybą už darbą „Nacijų vystymasis ir suartėjimas socializmo ir komunizmo statybos sąlygomis“ suteikė G. Zimanui filosofijos mokslų daktaro laipsnį.

S. VENSKEVIČIUS

DISERTACIJA APIE SOCIALISTINĘ IDEOLOGIJĄ

Pastaraisiais metais tarybinė filosofinė literatūra praturtėja darbais, kuriuose analizuojami socialistinės ideologijos klausimai (dažniausiai — viena ar kita socialistinės ideologijos forma) bei kritikuojamas antikomunizmo idėjos. Tačiau be nedidelės A. Lozuraičio knygelės „Socialistinė ideologija“ tik keletas staipsnių tenagrinėja socialistinės ideologijos proceso metodologinius klausimus. Bendra sociologinė socialistinės ideologijos bei jos visuomeninio vaidmens problematika liečiama, nagrinėjant ideologinio proceso dėsningumus ar net socialinių vertybių problemas, bet ir šiais atvejais didžiausias dėmesys tenka patiems socialistinės ideologijos principams, o ne jų pagrindimo metodologijai.

Todėl J. Karoso disertacija „Ideologijos vieta ir vaidmuo socialistinės visuomenės vystymesi“ yra labai aktuali.

Pagrindinius metodologinius mokslinio ideologijos vietos ir vaidmens aiškinimo principus suformulavo K. Marksas ir F. Engelsas. Vėliau, remdamasis naujomis proletariato kovos už socializmą sąlygomis, juos išvystė V. Leninas. Tais teiginiais vadovaujasi, parodydamas ekonominį socialistinės ideologijos principų sąlygotumą ir šių principų poveikį ekonominiams socialistinės visuomenės vystymuisi.

Kadangi metodologiniai socialistinės ideologijos bei apskritai ideologinio proceso klausimai tyrinėti palyginus nedaug, tai šie klausimai pirmiausia ir aptariami bendru sociologiniu požiūriu. Pirmajame disertacijos skyriuje — „Socialinių idėjų vaidmuo ikisocialistinės visuomenės vystymesi“ — parodoma ideologinių principų genėzė. Ideologinio proceso pradžia, sako autorius, sietina su susvetimėjusių visuomeninių santykių, visuomenės klasinės ekonominės struktūros atsiradimu. Ideologija tampa savotiška klasinės visuomenės ekonominės struktūros sankcija. Kadangi visuomeninius santykius sankcionuoti galima, tik ignoruojant ekonominę minėtų santykių prigimtį, tai ideologiniai principai klasinėje antagonisti-

¹¹ Ten pat, p. 23.